

Gabriela RADU
(Universitatea de Vest din
Timi oara)

Reactualizarea unor derivate inedite în traducerea *Eneidei*

Abstract: (Reassessment of Unusual Derivatives in Translation of the *Aeneid*). In his translation of the *Aeneid*, professor G.I. Toh neanu has skillfully exploited the derivative potential of the Romanian language as well as its propensity toward word-formation. In this endeavor for the “right word” and for the “right meaning” he used deprefixation, desuffixation and morphological class change that led to remarkable lexical derivatives. The present work aims to emphasize the double significance of the encounter between the Vergilian verse and Professor Toh neanu, the first resulting in a spectacular revisit of this world heritage masterpiece and the second constituting a surprising process of lexical revaluation and even lexical innovation. Being entangled in novel and astonishing semantic and sonorous, the Romanian translation represents the *mirabilis conventus* between the Latin poet Virgil and Professor G.I. Toh neanu.

Keywords: lexical innovation, translation, derivative potential, uncommon derivatives

Rezumat: Solicitând toate straturile vocabularului ei, totodată, capacitatea derivativă a limbii române, în traducerea *Eneidei*, profesorul G.I. Toh neanu a căutat și a aflat cuvântul. Efortul aflat al unui echivalent corespunzător în limba proprie a condus la prezența în traducere a unor derivate inedite. Prezența lucrării urmărește să arate că întâlnirea profesorului G.I. Toh neanu cu poezia vergiliană are o dublă semnificație: readucerea în orizontul literar românesc a uneia dintre cele mai însemnate opere literare universale și reactualizarea unor creații lexicale rare sau chiar izvodirea unor noi. Angrenat în surprinzătoare și înnoitoare alcătuirii sonore și semantice, cuvântul aflat în versiunea românească a *Eneidei* reprezintă, cu adevărat, rodul mirabilei întâlniri (*conventus* „cuvânt”) dintre poetul latin Vergilius și profesorul G.I. Toh neanu.

Cuvinte-cheie: reactualizare, inovație lexicală, traducere, derivare

Solicitând toate straturile vocabularului ei, totodată, capacitatea derivativă și de compunere a limbii române, în traducerea *Eneidei*, profesorul G.I. Toh neanu a căutat și a aflat cuvântul. Angrenat în surprinzătoare și înnoitoare alcătuirii sonore și semantice, cuvântul aflat în versiunea românească a *Eneidei* reprezintă, cu adevărat, rodul mirabilei întâlniri (*conventus* „cuvânt”) dintre poetul latin Vergilius și profesorul G.I. Toh neanu.

Efortul aflat al unui echivalent corespunzător în limba proprie a condus la reactualizarea unor derivate rare sau chiar la izvodirea unor creații lexicale proprii. Cu privire la ultimele, însuși traducătorul afirmă: «Problema „creațiilor lexicale proprii” se pune cu totul altfel în traduceri, unde numeroasele derivate inedite se motivează și se justifică prin necesitatea „echivalențelor” cât mai exacte, dar și mai acceptabile din punct de vedere estetic.» (Toh neanu: 1989, 91).

În lucrarea de față, analiza lexemelor este întreprinsă din punctul de vedere al etimologiei, al structurii semantice și fonologice, al categoriei gramaticale, al repartiției dialectale și stilistice. Materialul de lucru, extras din textul *Eneidei*, tradus în românește de G.I. Toh neanu, consistă într-un corpus de termeni lexicali grupați după criteriul tipului derivativ care îi aparține. Edițiile utilizate: pentru textul latin al *Eneidei* am folosit ediția The Loeb Classical Library, iar pentru textul tradus am folosit *Eneida* în traducerea lui G.I. Toh neanu scoasă la Editura Anteb, Timi oara, în 1994.

nsu i traduc torul remarc disponibil ite productive ale sufixului de origine slav *-nic*. „Departa de a fi vl guit, *-nic* r mâne, cel pu în în condi iile, desigur speciale, ale limbajului poetic, un sufix viu i viguros, capabil de spectaculoase surprize i performan e.” (Toh neanu: 1989, 90) Mobilitatea i suple ea sistemului deriv rii române ti se m rturise te i în traducerea româneasc , c ci prin aninarea acestui sufix, apar „puzderie de adjective derivate”. Le prezent m, restituindu-le contextului lor:

De la substantivul *noian* („întindere mare de ap ”, „imensitate”, „nem rginire”, „genune”, „abis”, „h u”) s-a desprins ca derivat adjectival, *noianic*. Cuvânt rar, pl smuit de George Murnu, – traduc tor al epeoilor homerice în limba român – neînregistrat în dic ionare, este reactualizat în traducere de c tre profesorul Toh neanu în cântul care cuprinde povestea calului de lemn i urm rile prezise de preotul Laocoon în zadarnicul s u avertisment: „Cu lung r sunet scoaser un geam t/ *Noianicele* scorburi din untru.” (c. II, p. 84). În urma juxtapunerii originalului latin: „stetit illa tremens, utroque recusso insonuere *cavae* gemitumque dedere cavernae.” (Liber II, 52-53) eviden iem raportul termenilor implica i în traducere: *noianic* – *cavus*. Cuvântul latin *cavus*, cu sensul de „scobit”, „scorburos”, „gol” este t lcuit de traduc tor printr-un termen mai expresiv, mai pu în „tehnic”, c ci *noianic* evoc sugestiv, de fapt, „abisul” în care se ascundeau grecii înarma i i, pe de alt parte, „abisul” în care va fi aruncat Troia odat ce din *noianicele scorburi* vor n v li du manii.

Al turi de pâine i de untdelemn, unul din cele mai importante elemente mitico-religioase rezistente de-a lungul mileniilor r mâne vinul. Imaginea vinului, „considerat o b utur de origine celest , legat de focul uranian” (Evseev: 1994, 200) este apropiat ca valoare semnificativ de soare sau de cristal, adic de elemente cosmice. În versiunea tradus , între elementul *vin* i elementul înso itor *cristalnic* exist un transfer metaforic, elementele ce definesc cristalul într i se întrep trund magic cu cele ale vinului. „Prin transparen a sa, cristalul e un exemplu al reunirii contrariilor, intermediar între vizibil i invizibil” (Evseev : 1994, 49), dintre lumea muritorilor i cea nev zut pe care o invoca Cloantus¹ cu „juruin a” ofrandelor, a *vinului cristalnic*. Alc tuit prin derivare de la substantivul *cristal* cu sufixul *-nic*, epitetul *cristalnic* înso e te i „l mure te” vinul: „ i-n valuri risipi-voi vin *cristalnic*.” (c. V, p. 231). Din lectura textului genuin: „...et vina *liquentia* fundam” select m participiul verbului latinesc *liquere* („a fi curg tor”, „a fi limpede”) al c rui corespondent în versiunea româneasc este derivatul adjectival *cristalnic*.

La fel ca în prima situa ie de traducere, în care profesorul Toh neanu a întrebuiat epitetul datorit virtu ilor sale stilistice dar i simbolice, i în cel de-al doilea caz, alegerea traductologic este bine motivat c ci pasajul este o scurt lamenta ie aflat la finalul cântului al VII-lea: „ i lacul Fucinus te-a plâns cu unda-i / *Cristalnic* ...” (c. VII, p. 368). Termenul ales de traduc tor se dovede te un echivalent semantic potrivit, c ci derivatul *cristalnic* evoc , nu doar limpezimea apei, ci, datorit valen elor sale simbolice, de „intermediar” între cele dou lumi, î i afl „rostul” i ca element cosmic care contribuie la transferul din lumea vizibil , în cea invizibil . Textul original, „...*vitrea* te Fucinus unda,/ te liquidi flevere lacus” (Liber VII, 759-760) dezv luie prezen a adjectivului latinesc *vitreus* „de cristal”, „de sticl ” pe lâng *unda* („val”, „und ”).

Trei sunt situa iile în care derivatul „fiornic” este aflat în textul tradus de profesorul Toh neanu: „întâmpl ri fiornice”, „glas fiornic” i „sunet fiornic”. Primul pasaj selectat,

¹ R zboinic troian, tovar al eroului Enea.

„...Sibila de la Cume/ Prezice întâmplări întortocheate,/ *Fiornice*,” (c. VI, p. 276) corespunde versiunii originale: „...Cumae Sibylla/ *horrendas* canit ambages antroque remugit” (Liber VI, 98-99). Traducătorul nu a urmărit doar realizarea unei corespondențe lexicale depline, ci a valorificat disponibilitățile poetice ale propriului idiom, alăturând formei nominale *întâmplare*, derivatul adjectival *fiornic* („care dă fiori”, „care înfioarează”). Aici corespunde lui *horrendus*, adjectiv de origine verbală provenit de la verbul latin *horrere*, „a fi zbârlit”, „a fi epos”, „a se zbârli ca reacție fizică la ceva” (cf. *horror*, „zbârlirea perilor capului”); aceeași situație este decelabilă în cel de-al doilea fragment selectat, în care sintagma *fiornic glas*, aflat în poziție privilegiată, la început de vers, introduce intervenția divină: „*Fiornic* glas, cînd din cer deodată / R spînd -se în cele două taberi” (c. IX, p. 432). Juxtapunem textul latin; „...tum vox *horrenda* per auras/ excidit...” (Liber IX, 112-113). În ambele exemple menționate mai înainte, perechea *fiornic/ horrendus* descrie situații din zona supranaturalului, neomenescului, inefabilului: Sibila din Cume prezice *întâmplări fiornice* și din cer cade un *fiornic glas*.

Întrebuințat, din nou, în ultimul pasaj din cântul al IX-lea, „Ci goarna, din aramă ei sonor / *Fiornic* sunet scoase...” (C. IX, p. 452), *fiornic* constituie alegerea traducătorului pentru redarea adjectivului *terribilis*, așa cum reiese din textul original: „At tuba *terribilem* sonitum procul aere canoro/ increpuit.” (Liber IX, 503-504)

Forma rară, derivatul *evlavnic* (*evlav[ie]* + suf. *-nic*) este aflat, mai întâi, la Samuil Micu: „Pe cîlugări au început a-i urma în mireanii cei mai evlavnici, și, pentru mai mare glorie spre primirea dumnezeilor taină a trupului și a sîngelui lui Hristos, au început, ca cîlugării în mînistiri, a posti înaintea acestor praznice, măcar că nu era legea besearicească, carea sîi îndetorească la aceasta.” (Cuvîntare despre posturile besearicii grecești a Rîșritului)², apoi și la Ion Budai-Deleanu: „și toate asemenea cîntări, câte am cîntat, toate le-am aflat unsuroase, adecî cu mult slobozie, cu mult mai tare decît aceste ighionete, de care avem sîmul mimînvîntului Talalului, care întregindu-le, le-au însemnat la marginile izvodului, căci multe locuri care s-au pierdut unor *evlavnici* cîlugări de la Cioara, cu prepusul, au fost cu totul terse și au trebuit să se împrumute din izvodul Znoaghei” (*iganiada*: 1987, 15). Termenul *evlavnic* este folosit de poetul și traducătorul George Murnu (Poeme: 1940, 70) iar profesorul Toh neanu îl reactualizează în două situații de traducere: „și de poezii *evlavnici*, care-n via / Cîntat-au fapte vrednice de Apollo.” (c. VI, p. 306). Fără a pierde sau a perverti sensul cuvîntului *pius* din opera genuină „*quique pii* vates et Phoebo digna locuti,” (Liber VI, 661), traducătorul exploatează expresivitatea solemnă a termenului lexical *evlavnic*, derivat provenit dintr-o limbă străină sacralizată. Deloc întâmplător, regsim derivatul *evlavnic* atașat numelui urmașului eroului Enea, de fapt, o trimitere indirectă la *pius Aeneas*: „Care purta-va alături nume: Silviu/ Enea³, deopotrivă de *evlavnic/ și de viteaz...*” (c. VI, p. 311). Din versiunea originală, „...qui te nomine reddet/ Silvius Aeneas, pariter *pietate* vel armis/ egregius” (Liber VI, 768-770), selectăm forma nominală *pietas*, un ablativ de relație, care a fost redat în traducere prin adjectivul *evlavnic*. În ambele cazuri, *-poezii evlavnici* și *Silviu Enea, deopotrivă de evlavnic*, *-evlavnic* reprezintă opțiunea traducătorului pentru termenii aflați în aceeași familie lexicală: *pius*, „care-și împlineste datoria față de zei, patrie etc” și *pietas*, „sentiment de datorie față de zei, patrie, binefăcători”. Michel von Albrecht afirmă că, „*pietas*, originally connected with the

² Apud I. Chindriș, N. Iacob, *Samuil Micu în marturia antologică*, Editura Galaxia Gutenberg, 2010, p. 104.

³ Fiul lui Enea și al Laviniei.

notion of ritual purity, is right behaviour towards the living and the dead. Love of country, of parents and children are included in this concept—things which for us do not belong to the specific sphere of religion” (Albrecht: 1997, 36). Ceea ce surprinde în versiunea Toh neanu este faptul că, deși *pius* și *pietas* apar în epopeea vergiliană de nenumărate ori (*pietas* apare de douăzeci și unu de ori), cuvântul *evlavnic* este folosit doar de două ori, în pasaje epice apar înaintea VI-a, în timpul parcurșului eroului Enea în lumea invizibilă, subpământeană.

Unul dintre cele mai controversate pasaje ale epopeii vergiliene este aflat în versurile 893-899, când Anchise, după ce-i arată fiului său cele două porți prin care poartă ieși din Infern (*geminae Somni portae*), una, din lemn de corn, pentru *aievnice n luci* (*veris umbris*), alta, de filde, pentru ieșirea *am gitoarelor n luciri* (*falsa insomnia*), îl scoate pe Enea pe poarta de filde. Că Enea nu este o năvălă *aievnice* (*vera umbra*) o dovedește faptul că nu iese din Infern pe poarta de corn. În urma lecturii fragmentelor următoare, cel tradus: „...pe-acolo/ Pentru *aievnice* n luci, u oară -i/ Ieșirea.” (c. VI, p. 318) și cel latin „...qua *veris* facilis datur exitus umbris” (Liber VI, 894), notăm perechile lexicale *aievnice n luci* și *veris umbris*. Reluăm de câteva traduceri din creațiile lexicale proprii ale lui George Murnu, derivatul alcătuit de la adverbul de origine slavă *aievea*, *aievnice*, înzestrat cu o sonoritate solemnă, în acord deplin cu semnificațiile zonei infernale, contribuie la sporirea eficienței stilistice a expresiei traduse.

Termenul neînregistrat de dicționare, *grainic* este alcătuit cu același sufix productiv *-nic*: „...ce *grainic* minune!” (c. VII, p. 332). Expresia latină, *mirabile dictu* (Liber VII, 64), cuprinde adjectivul *mirabile* care cere complementul exprimat printr-un supin cu formă de ablativ, *dictu* (de la *dictum* „vorbă”, „cuvânt”). Aadar, *mirabile dictu* se traduce prin „minunat de spus”. Traducătorul *Eneidei* a reușit să evite o sintagmă comună, neutră (*vorbă minunată*) prin conversiunea termenilor implică în traducere și, totodată, prin antrenarea unui lexic neobișnuit, rar, înzestrat cu certe virtuți poetice.

Format prin derivare cu sufixul *-elnic* de la forma nominală populară *t m duial* („t m duire”), *t m duielnic* este aflat o singură dată în cuprinsul traducerii profesorului Toh neanu și, neînregistrat de dicționare, este, probabil, primul smuț de traducător însuși: „...n scocitorul⁴/ Acestui me terug t m duielnic.” (c. VII, p. 369). Dacă parcurgem textul original: „ipse repertorem *medicinae* talis et artis (Liber VII, 772) și selectăm sintagma echivalentă, *medicinae ars* (*ars* „artă” și *medicina* „leac”, „tratament”, „otrăv”) putem observa că traducătorul a reușit să strezindă hendiada în versiunea românească și, totodată, să obțină randament stilistic, datorat asocierii formelor populare (*me terug*) cu cele poetice, inedite (*t m duielnic*).

Cuvântul alcătuit de George Murnu (Murnu, 81) din „materialul și în spiritul limbii române”, *v painic* este reactualizat în traducerea *Eneidei*: „...Soarele *v painic*/ Urcase-n crucea bolii când în zăre./ Se vede cu-aiși și muri și cetăuă” (c. VIII, p. 386). Momentul arștor al zilei coincide cu momentul în care troienii zăresc cetatea lui Evandru căruia vor să-i ceară „înfrângere în războaiă.” (c. VIII, p. 387) Element cosmic cu dublă funcție, de creație și de distrugere, soarele *v painic* își exercită în acest moment cea de-a doua funcție, ca imagine a războiului feroce la care îndeamnă troienii. În ambele limbi, cea originală și cea de traducere, perechea adjectivală *igneus* – *v painic* s-ar putea justifica, pe deplin, ca

⁴ Asclepios, fiul lui Apollo și al lui Coronis, zeul medicinei în mitologia greacă, preluat în mitologia romană ca Aesculapius.

element descriptiv al r zboiului. Juxtapunem textul vergilian: „sol medium caeli conscenderat *igneus* orbem,” (Liber VIII, 97). Cuvântul latin *igneus* („de foc”, „arz tor”, „înfl c rat”) este tradus în limba română , în acord cu inten iile poetului latin, printr-un termen rar, expresiv i, totodat , sugestiv .

Tot la Murnu, în materialul lexical din traducerea *Iliadei*, apare un alt derivat expresiv, *puhoinic*, în îmbinarea *puhoinic ploaie*: „Cum câteodată tot fulger so ul pletoasei zei e/ Hera o grindin poate vestind ori *puhoinic ploaie*” (Homer: 1999, p. 511). Profesorul Toh neanu îl scoate din uitare pentru a traduce sintagma *aquosam hiemem* prezent în fragmentul vergilian „...cum Iuppiter horridus Austris/ torquet *aquosam hiemem*...” (Liber IX, 670-671). Adjectivul latin *aquosus* „înc rcat de ap ”, „umed”, „ploios” înso e te forma nominal *hiems* „iarn ”, „furtun ”, „potop”, termenii tradu i în versiunea româneasc , astfel: „Când mâniosul Iupiter, cu Austral,/ Dezl n uie *puhoinica furtun* ” (c. IX, p. 461). Imaginea teribil a furtunii dezl n uite exprim metaforic „ploaia de s ge i” care se abate de pe zidurile p zite de troieni, al turarea termenilor *ploaie – s ge i* fiind motivat de simbolismul s ge ii ca imagine a destinului implacabil i al mor ii, sens în care s geata preia toate func iile fulgerului. (Evseev: 1999, p. 162)

n urma compar rii celor dou fragmente, cel original „...el, cârmaciul mizerabil⁵/ Cu-ale sale *p gubelnice n ravuri*” (c. XI, p 544) i cel tradus „cuius ob auspiciu infaustum moresque *sinistros*” (Liber XI, 347), desprindem sintagma latineasc , *mores sinistros* („obiceiuri nefavorabile”) i traducerea acesteia în române te, *p gubelnice n ravuri*. Derivatul *p gubelnic* (*a p gubi* + sufixul *-elnic*) exprim ideea de pierdere (material sau spiritual), de daun sau de prejudiciu. Se dove te a fi o alegere oportun i sugestiv a traduc torului *Eneidei* c ci *pierderea* este consecin a *p gubelnice*lor n ravuri ale lui Turnus.

Versurile 1.257-8 din primul cânt cuprind profe ia lui Jupiter cu privire la un r zboi uria în Italia (*bellum ingens*) a c rui desf urare ocup a doua jum tate a poemului epic. Pentru a traduce termenul adjectival *ingens* („uria ”, „enorm”) selectat din versul original, „*bellum ingens* geret Italia” (Liber I, 263), autorul traducerii mobilizeaz înc o dat registrul popular i opteaz pentru elementul regional *n mornic*, derivat adjectival pl smuit analogic de George Murnu, cu un vechi sufix *-nic* (cf. *pustnic*, *zavistnic* etc.) i întrebuiat de acesta în traducerea epopeii homerice: „Cum arz torul pârjol o p dure *n mornic*-aprinde/ Sus pe o culme de mun i i vâlvoarea i-o vezi de departe,/ Astfel i luciul armelor dalbe ale oastei pornite/ Str lumina în văzduh i departe ajungea pân’la ceruri.” (Homer: 1999, p. 107) sau *n mornicul Aias* (Homer: 1999, p. 451), *n mornicul val* (Homer: 1999, p. 831). n versiunea româneasc a *Eneidei*, profesorul Toh neanu antreneaz lexemul în traducerea versurilor vergiliene din primul cânt: „...el purta-va/ *N mornice* r zboaie în Italia” (c. I, p. 47). Coeficientul expresiv al traducerii este sporit prin asocierea formei vechi de viitor „purta-va” (la sfâr it de vers) i epitetul cu o pronun at not arhaic *n mornice*. Termenul men ionat pare a fi o crea ie original (cf. *talaznic*, *valnic*, *plainic*, *v painic*) a poetului i traduc torului George Murnu, în maniera celei semnalate de G.I. Toh neanu (Toh neanu: 1989, p. 89) cu privire la adjectivul *n pastnic*, ob inut de Murnu din în elesul actual al cuvântului de baz *n past* „belea”, „nenorocire”: „Luntrind potrivitnic am r zbit/ N prasniciu, *n pastnicul* noian...” (Murnu: iluminaie).

Reg sim perechea lexical *ingens – n mornic* i în al XII-lea cânt al epopeii: „portis sese extulit *ingens*” (Liber XII, 441). n limba română , traduc torul restituie

⁵ Aluzie la Turnus.

adjectivul latin *ingens* („uria”) printr-o complinire modală *n mornic* a verbului prezent în pasaj: „A a vorbi; i-ndat pe por i, *n mornic*./ Se slobozi...” (c. XII, v. 767). De men ionat, randamentul stilistic obinut prin antepunerea complinirii modale și ruperea ei (versuri separate) de verbul determinat.

Un alt derivat rar, azi socotit învechit și popular, este adjectivul *n sâlnic* („violent”, „brutal” „r u”, „aspru”, „neîndur tor”, „crunt”). Iată -l aflat în *Biblia* de la 1688: „Venit-am la pământul carele ne-ai trimis pre noi, p mînt carele cur miare și lapte și aceasta e road lui, f r numai iaste *n silnic* limba ce l cuie ie pământul și cet ile mari zidite” (*Biblia*: 1688, 105V36) sau la Neculce, în *Letopisea ul Țării Moldovei*: „Acest domnu Grigorie Vod era foarte grabnic și *n selnic*.” (Neculce: L. 380). Împrumutat din slav (cf. *potrivnic* < sl. protivnik, *n prasnica* < sl. naprasn) și reg sit în versurile *iganiadei*, „C ci nu rabd *n sâlnica* z n / Ca rînd bun oamenii s p zasc, / și temându-s ca s nu vin / La cevas rînd gloata ig neasc, / Gîndi cum sfaturi s le str mut; / îndat, iaca, s scoal iute;” (*iganiada*, 74), adjectivul *n sâlnic*, este întîlnit în versurile tâlcuite în române te de profesorul Toh neanu: „*N sâlnice* popoare nimici-va” (c. I, p. 47). În versiunea româneasc, elementul regional men ionat traduce adjectivul latinesc, *feroces* (de la *ferox*, „s lbatic”, „crunt”), prezent în fragmentul latin, „populosque *feroces* contundet” (Liber I, 263). La aceasta se adaug simetria sonoră a versului românesc bazat pe alitera ia *n sâlnice – nimici*.

În versurile supuse observa iei, Enea își aduce aminte (*meminisse*) de „groaza” care l-a cuprins la vederea trupului decapitat al m re ului rege al Troiei, Priam. Sintagma *horror saevus* („groaz s lbatic”), din crâmpeii vergilian „at me tum primum *saevus* circumstetit horror” (Liber II, 559) este tradus de G.I. Toh neanu prin *groaz n sâlnic* a a cum constat m în urma lecturii versiunii române ti: „Pe mine îns, prima oar -atuncea/ *N sâlnic*, m împresoar groaza./ ncremenii, când îl v zui pe rege/ de-o ran crîncenit dîndu- i duhul.” (c. II, p. 111). Din primele dou versuri ale fragmentului, realiz m c groaza (*horror*) este (re)sim it de c tre Enea ca o entitate exterioar care-l „împresoar” (*circumstetit*) și se abate din afar asupra lui. Ca atare, prezen a perechii adjectivale *saevus/ n sâlnic* al turi de *horror/ groaza* nu surprinde: *saevus horror* reprezintă aici un element din afar crud, s lbatic, cauza imediată a unor reac ii fizice (nu emo ionale) – Enea *încremene te*. Asocierea în traducere a unor elemente lexicale ca *groaz* și determinarea sa atributivă, *n sâlnic*, se dovede te prielnic t lm cirii și fidel sensului original al expresiei vergiliene. Sus inut și în planul topicii, prin restituirea în versiunea tradusă a topicii originale: epitetul (*saevus* „n sâlnic”) este rupt de determinatul s u (*horror* „groaza”) și despr it de acesta prin verb (*circumstetit* „împresoar”).

Unul dintre sensurile derivatului adjectival *n sâlnic* este „înd r tnic”, „r u”. Cu această accep ie este folosit în unitatea lexicală, *rării cei n sâlnici* (c. VII, v. 926) când realizează transferul no ional al termenului adjectival *indomitus* („neîmblânzit”, „nesupus”) identificat în expresia *indomiti agricolae* (Liber VII, 521). Trebuie men ionat c termenul latin *agricola* („ ran”) are în universul poetic vergilian o semnifica ie specială, legat de ideea de pace, de rodnicie și de moralitate (cf. *Georgice*). Îns expresiile *indomiti agricolae* („ rării cei n sâlnici”) sau *duri agrestes* (v. 504) nu se mai refer la rării pio i din *Georgice* sau *Ecloge*, ci trimit la sentimentul de suspiciune, de xenofobie pe care, în lumea reală, *rusticus homo* îl manifestă de str ini.

Lexemul *vifornic*, un derivat adjectival rar format cu productivul sufix de origine slavă *-nic*, se num r printre cuvintele inedite preferate de George Murnu în traducerea

Iliadei: „Febos Apolon atunci îl chemă pe vifornicul Ares” (Homer: 1999, p. 221) sau „Asta gr i, i îl scoase din toi pe vifornicul Ares;/ Ea îl pofți după-aceea s ad pe mal la Scamandru.” (Homer: 1999, p. 197). Afl m termenul i la poetul Lucian Blaga: „Ei se iubeau unul pe altul ginga i amar, cu patim vifornic , prin vreme p mînteasc .” (Blaga, L. U. 165). n traducerea româneasc a *Eneidei*, derivatul vifornic este aflat o singur dat , drept complinire modal a expresiei *dete busna*. Sibila din Cumae, c l uz a eroului troian Enea în lumea infernal , „Atât a spus i-n pe tera deschis / Vifornic dete busna...” (c. VI, p. 285). Derivatului men ionat îi corespunde, în versiunea original , adjectivul *furens*: „*furens* antro (dativ poetic) se immisit aperto” (Liber VI, 262). G.I. Toh neanu a redat sensul adjectivului latinesc men ionat (în nominativ) prin intermediul unui adverb. Este nimerit s subliniem alian a stilistic a termenului regional vifornic cu varianta regional a verbului „a da” la perfectul simplu (*dete* pentru *d du*) i, totodat , asem narea formal a termenului *furens* cu corespondentul s u românesc, *vifornic*.

„- O, dac -n codrul sta *purelnic*./ Pe-un arbure, ni s-ar ivi ml di a/ De aur!...” (c. VI, p. 281)

Pe lâng adjectivetele derivate cu sufixul *-nic/-elnic*, traduc torul a optat pentru derivate lexicale din stratul popular care cresc randamentul evocator al versului, dar p streaz totodat , sensul verbului primar datorit unei particularit i semantice i stilistice a prefixului *în-*. Cu privire la acest aspect, Rodica Zafiu afirma c prefixul *în-* „...contribuie adesea la constituirea sensului verbal transformativ, aducînd unele nuan e de intensitate, dar f r a fi indispensabil, f r a modifica fundamental semnifica ia. În limba veche sînt atestate frecvent oscila ii între forme echivalente, cu i f r *în-*: a *întîlni*/ a *tîlni*, a *întîmpla*/ a *tîmpla* etc.”⁶

O prim situa ie de acest fel afl m în traducerea româneasc a unui pasaj din cartea a VIII-a: pe tera monstrului Cacus ascunde înl ntul ei o priveli te terifiant : „tepebat humus, foribusque adfixa superbis ora virum tristi pendebant *pallida* tabo. Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros” (Liber VIII, p.184) Sintagma *pallida ora* este redat în traducere cu *chipuri îns rb zite*, a a cum reiese din crâmpeliul urm tor: „Vedeai cum groaznic spânzur -n piroane/ Tot chipuri de b rba i *îns rbezite*./ Mânjite de putreg iosul sânge./ Vulcan era t tîne stui monstru;” (c. VIII, p. 391) În mod cert, *îns rbezite* nu este numai un element cromatic, de suprafa , ci unul care face trimitere la starea celor care au aceste chipuri îns rbezite: le uri atârnat de piroane. Cuvântul ob inut prin prefixare cu *în-* de la forma verbal *s rbezi* („a fi lipsit de culoare, „a fi lipsit de putere”) pare s fie o crea ie personal a traduc torului i folosirea acestuia pentru a exprima condi ia lipsit de via a neferici ilor uci i de Cacus este una oportun i sugestiv .

Aninat participiului *l st rit*, (de la verbul „a l st ri”), prefixul *în-* contribuie la alc tuirea unui derivat adjectival aparte, neînregistrat de dic ionare, aflat în fragmentul vergilian despre creanga de aur pe care Enea o va descoperi într-un „stejar cu umbra deas ” i cu ajutorul c reia va putea coborî în Infern: „A a-n stejarul cel cu umbra deas / Se-nf i a *în l st ritul* aur” (c. VI, p. 282). Fragmentul latin corespunz tor traducerii, „*talis erat species auri frondentis opaca/ ilice...*” (Liber VI, 208), dezv luie termenul genuin tradus prin *în l st rit: frondens* („frunzos”), un participiu al verbului *frondere* („a avea frunze”).

Un alt derivat prefixat cu prefixul *în-* apare într-un fragment din cântul al IV-lea în care Didona, regina cartaginez îndr gostit de Enea, „rostaie s - i pun cap t vie ii”, f r a-i da de b nuit surorii iubitoare c reia îi vorbe te despre „leacurile de iubire” ale unei

⁶ Rodica Zafiu, *P catele limbii: Îmbucurat, înnum rat...*, în „România literar ”, nr. 41/2003.

preotese care „...risipe te-asupra-i/ Licoarea mierii, macul *însomn rii*.” (c. IV, p. 201). n textul genuin „spargens umida mella *soporiferumque papaver*.” (Liber IV, 486), deslu im unitatea lexical *soporiferum papaver; papaver* („mac”) are drept determinare atributiv , adjectivul *soporifer* („adormitor”, „soporifer”). nlocuind adjectivul comun „adormitor” cu un derivat neobi nuit, de origine verbal , (*însomnare*) înzestrat cu sonoritate poetic , traduc torul red cu precizie i sensul termenului i, totodat , acord textului tradus mai mult expresivitate.

Ca urmare a reactualiz rii unor derivate rare sau a izvodirii unora noi din “sevele” limbii române, în traducerea *Eneidei*, „sensuri i nuan e semantice – mai vechi, mai noi, actualizate sau disponibile înc – se întretaie, pâlpâie i se întrep trund, acum, în alc tuirea intim a cuvântului, întinerit i înnobilat printr-o articulare contextual , lexico-sintactic , inedit .” (Toh neanu: 1989, p. 120).

Referin e bibliografice:

- Albrecht, Michael. *A History of Roman Literature: From Livius Andronicus to Boethius*. New York-Koln: E.J. Brill, Leiden.
- Garrison James D. 1992. *Pietas from Vergil to Dryden*, Pennsylvania State University Press, (9-20).
- Evseev, I. 1994. *Dic ionar de simboluri i arhetipuri culturale*. Timi oara: Editura Amarcord.
- Homer. 1999. *Iliada*. Traducere în metrul original de G. Munu. Studiu introductiv si note de D.M. Pippidi. Bucure ti: Teora.
- Iakobson, Roman. 1959. *On linguistic aspects of translation*, in R. A. Brower (ed.) *On Translation*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Kohn, Ioan. 1983. *Virtu ile compensatorii ale limbii române în traducere*. Timi oara: Editura Facla.
- Michels, A.. 1997. “The Many Faces of Aeneas”, *The Classical Journal*, vol. 92, No. 4, pp. 399–416.
- Nida, E. A., Taber, C. R.. 1969. *The Theory and Practice of Translation*, Leiden.
- Idem. 1975. *Language Structure and Translation: Essays* - Stanford University Press.
- Idem. 2004. *Traducerea sensurilor (Traducerea: posibil i imposibil)*. Studiu introductiv, interviu, traducere i note de Rodica Dimitriu. Ia i: Institutul European.
- Ricoeur, Paul. 2005. *Despre traducere*. Traducere i studiu introductiv de Magda Jeanrenaud. Ia i: Polirom.
- Steiner, George. 1983. *Dup Babel (Aspecte ale limbii i traducerii)*. Traducere de Valentin Negoii i Stefan Av danei, prefa de Stefan Av danei. Bucure ti: Editura Univers.
- Toh neanu, G.I. 1986. *Antologie vergilian cu comentarii*. Timi oara: Tipografia Universit ii din Timi oara.
- Idem. 1986. *Cuvinte române ti*, Timi oara, Editura Facla.
- Idem. 1998. „*Via a lumii*” *cuvintelor/ vechi i nou din latin* . Timi oara: Editura Augusta.
- Idem. 1989. *Eminesciene*. Timi oara: Editura Facla.
- Vergilius Maro, Publius. 1994. *Eneida*. Prefa i traducere de G.I. Toh neanu, note i comentarii de Ioan Leric. Timi oara: Editura Antib.
- Virgil. 1999. *Eclogues, Georgics, Aeneid 1-6*. Translated by H. R. Fairclough. Revised by G. P. Goold. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.